

УДК 338.48-6:502/504(477.87)

DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2019.03.043>**А.В. Мельник, Н.В. Чир**

Ужгородський національний університет

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ЯДРА ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

Мета публікації – дослідження структури та сучасного стану природно-заповідного фонду (ПЗФ) області як ядра для розвитку екологічного туризму.

Закарпатська область характеризується наявністю високого природно-рекреаційного та туристично-курортного потенціалу. В аспекті розвитку природно-заповідної справи в Україні Закарпатська область посідає одне з провідних місць. Станом на 2018 рік в області сформовано мережу в кількості 468 об'єктів і територій природно-заповідного фонду (ПЗФ) загальною площею 204,2 тис. га (14,5 % від площі області). Здійснено оцінювання репрезентативності природно-заповідної мережі Закарпатської області, визначено її якість за індексом інсуляризованості шляхом проведення розрахунків середнього його показника по області. Проаналізовано динаміку природозаповідання в Закарпатській області, охарактеризовано потенціал ПЗФ території для розвитку екологічного туризму. Зокрема, для порівняння проаналізовано частку та співвідношення функціональних зон у національних природних парках Європи та України (на прикладі НПП Закарпатської області).

Ключові слова: природно-заповідний фонд; екологічний туризм; мережа ПЗФ; індекс інсуляризованості; Закарпатська область.

A. V. Melnyk, N. V. Chyr

Uzhhorod National University

MODERN ASPECTS OF RESEARCH OF THE NATURAL RESERVE FUND OF THE TRANSCARPATHIAN REGION AS A CORE OF THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL TOURISM

The Transcarpathian region is characterized by the high natural-recreational and tourist-resort potential. It is among the regions of Ukraine with the highest level of protected areas. The aim of the study is to assess the level of formation and current state of nature reserve network of the Transcarpathian region. As for 2018 a network of 468 objects and the territories of NRF with total area of 204.2 thousands hectares (14.5 % of the region's area) has been formed in the Transcarpathian region. The representativeness of the nature reserve network of the studied region has been estimated by the authors. The qualitative indicators of the natural reserve fund of the region is determined. The indicator of insularization's index within the region, which was calculated, indicates the average quality of the natural reserved network's location. The dynamics of nature protecting in the Transcarpathian region has been analyzed, the potential of the nature reserve fund of the region for the development of ecological tourism has been characterized. In particular, for comparison, the authors analyzed the part and ratio of functional zones in the national natural parks of Europe and Ukraine (on the example of the NPP of the Transcarpathian region).

Keywords: natural preservation fund; ecological tourism; nature reserve network; insularization rate; Transcarpathian region.

Актуальність питання та постановка теми дослідження

Згідно з Манільською декларацією зі світового туризму¹, прийнятою 1980 р., туризм визначається як «один з видів активного відпочинку, що являє собою подорож, яка здійснюється з метою пізнання тих чи інших районів, нових країн і поєднується в ряді країн з елементами спорту».

¹Manila Declaration on World Tourism URL : <http://www.univeur.org/cuebc/downloads/PDF>

Деградація природних територій викликала необхідність впровадження в практику рекреаційного природокористування, зокрема в туристичну практику, системи заходів захисту природи, технологій екологічного менеджменту. Глобальне погіршення стану навколишнього природного середовища спричинює зростання значущості екологічного туризму. Всесвітня туристична організація (UNWTO) включає зелений туризм до п'яти найважливіших стратегічних напрямків розвитку туризму до 2020 р.²

² Sustainable tourism development: guide for local planners., Madrid, 1993.

© **А.В. Мельник, Н.В. Чир, 2019**

Мета публікації – дослідження структури та сучасного стану природно-заповідного фонду (ПЗФ) області як ядра для розвитку екологічного туризму.

Методи дослідження

Для вирішення поставлених завдань здійснено комплексний аналіз даних статистичної звітності та матеріалів Реєстру ПЗФ території Закарпатської області Департаменту екології природних ресурсів Закарпатської ОДА впродовж 2009-2018 рр., звітних документів природоохоронних установ області за аналогічний період. Крім того, у процесі дослідження застосовувано аналітичний, порівняльно-географічний, математичний, статистичний методи, методи узагальнення, систематизації, класифікації. Якісні характеристики ПЗФ області визначено на основі коефіцієнта інсуляризованості, що свідчить про величину об'єктів ПЗФ та їхню стійкість [1].

Стан вивчення питання, основні праці

Становлення і розвиток заповідної справи тісно пов'язані з розвитком людства. Стосовно України ці етапи розглядаються в працях М. П. Стеценка та Ф. Д. Гамора [2], є в працях С. М. Стойка, С. Ю. Поповича, О. В. Мудрака, А. А. Ковальчука, С.С. Поп, О. Ю. Клименка, Ф.Д. Гамора, В.І. Гетьмана та інших [2-8]. Питання стосовно абсолютної заповідності чи європейської моделі гармонії людини і природи розглянуто у [9]. Особливе місце у розвитку заповідної справи Карпатського регіону, дослідженні теоретичних питань та практичних заходів розширення природоохоронних площ належить професору С.М.Стойку, чеським ботанікам А. Златнику та А. Гілітцеру. Зокрема, високу оцінку в наукових колах отримала його монографія «Заповідні екосистеми Карпат» у співавторстві з ученими з Чехії, Польщі та Угорщини [4].

Проте, протягом тривалого часу у вітчизняній практиці переймалися, насамперед, зростанням кількісних показників заповідних територій, натомість питання щодо їх залучення та використання в туристичній діяльності висвітлено не повною мірою.

Вклад результатів дослідження

Екологічний туризм – один із найдинамічніших секторів туристичної галузі в світі. Щорічний приріст екотуризму становить від 10 до 30 %. За даними UNWTO, на частку екотуризму припадає

від 7 до 10 % щорічного доходу всієї індустрії туризму [10]. Через менший обсяг необхідної туристичної інфраструктури, з розрахунку на одного туриста і на кожен долар прибутку, цей вид туризму характеризується меншою ресурсоемністю [11, с. 43].

За даними Всесвітньої туристичної організації, туризм на природоохоронних територіях входить до п'яти основних стратегічних векторів розвитку туризму на період до 2020 року і тісно пов'язаний з історією виділення територій, особливо привабливих з естетичного і рекреаційного підходу, з розробленням нормативів їх використання і охорони [12].

Екологічний туризм в контексті сталого розвитку (sustainable ecotourism) передбачає не тільки раціональне використання екологічних ресурсів, а й збереження етнокультурного середовища [13]. На думку О. Ю. Дмитрука, необхідним є створення екотуристичної інфраструктури, спрямованої на збереження природного середовища, а не на задоволення вимог комфортабельного відпочинку на природі. Тобто рекреаційна функція екотуристичної інфраструктури має підпорядковуватися природоохоронній [5].

Міжнародне товариство екотуризму (TIES) визначає екотуризм як «відповідальну подорож до природних територій, що сприяє охороні природи і покращує добробут місцевого населення» [14-15]. Правові основи організації, охорони, ефективного використання ПЗФ України, відтворення його природних комплексів визначає Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 р.

В Інституті географії НАН України розробляють нові підходи та інструменти впровадження принципів сталого розвитку в практику, зокрема: імплементації екологічної складової у плани просторового розвитку регіонів; застосування інструментарію ландшафтного планування в розробці проектів розвитку регіонів різних рівнів; опрацювання й адаптації до умов України механізму здійснення стратегічної екологічної оцінки; розробки методики оцінювання та обґрунтування напрямів використання потенціалу екосистемних послуг територій; оцінювання потенціалу біорізноманіття ландшафтів та обґрунтування можливостей розширення територій ПЗФ в Україні [16, 17 та інші].

У зарубіжній Європі налічується 280 національних парків, які в сукупності займають площу 11,8 млн га. За кількістю таких парків у першу

п'ятірку входять Фінляндія, Швеція, Польща, Норвегія, Італія, а за розмірами займаної ними території – Норвегія, Італія, Великобританія. Так, у Норвегії функціонують 44 національні парки. У деяких з них є спеціальні центри активного відпочинку, а також розмічені маршрути для пішоходів і ночівлі, організованої як у готелях, так і в котеджах. У вразливих місцях вплив відвідувачів і туристів обмежується мінімальним вибором маршрутів і місць проживання. У Норвегії кожен має право вільного доступу до природи, у тому числі й на відвідування національних парків.

Об'єктами ПЗФ Закарпатської області, як туристичного ядра для розвитку екологічного туризму, є поліфункціональні об'єкти вищих категорій заповідності, а саме: Карпатський біосферний заповідник, національні природні парки (НПП) Синевир, Ужанський, Зачарований край.

У межах *Карпатського біосферного заповідника*, включеного у 1992 р. до Світової мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО, сконцентрована велика кількість природних та історико-культурних туристичних ресурсів, які активно залучаються до туристично-рекреаційної діяльності регіону. Це, зокрема: найвища вершина Українських Карпат – г. Говерла (2061 м), вершини-двотисячники Петрос, Піп Іван, Ребра, Бребенескул, Гутин-Томнатик, найбільші в Європі ділянки букових і буково-ялицево-смерекових пралісів, які у складі українсько-словацького об'єкта «Букові праліси Карпат» включено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, Долина нарцисів, карстові печери, «Географічний центр Європи», центр Закарпатської Гуцульщини тощо. Тут функціонує єдиний в Україні Музей екології гір та історії природокористування [18].

Туристична діяльність тут розвивається на основі вісімнадцяти екотуристичних маршрутів різної складності загальною довжиною понад 200 км в, у тому числі: 1 – у Хустському районі (Долина нарцисів), 4 – в Тячівському (Угольсько-Широколужанський масив) та 13 – в межах масивів на території Рахівщини. На базі трьох маршрутів функціонують екологічні стежки – «Долиною нарцисів», «Чорногірськими пралісами на Говерлу» та «До Соколиного берда». Однак, стежки потребують додаткового інформаційного оформлення. Найкраще облаштованою є екостежка «Долиною нарцисів». У Карпатському біосферному заповіднику функціонує низка еколого-освітніх центрів, музеїв, інформаційних пунктів,

зон відпочинку та рекреації, проте спостерігається недостатня кількість оглядових майданчиків. Мережу еколого-освітніх центрів заповідника формують Музей екології гір, «Центр Європи» та «Музей нарцису». Так, впродовж 2018 року Музей екології гір відвідало 3981 осіб; «Центр Європи» – 1712 відвідувачів, з них: школярі – 732, студенти – 230, дорослі – 1164; «Музей нарцису» – 11459 осіб. Послугами інформаційно-туристичних центрів Карпатського біосферного заповідника скористались 4553 осіб.

На території *НПП Синевир* облаштовано 5 еколого-освітніх стежок, 6 туристичних маршрутів і 2 науково-пізнавальні стежки. Загалом станом на 2018 рік його відвідало близько 60 тис. осіб. Найвідомішим природним об'єктом є озеро Синевир на висоті 989 м. над р.м.; популярним є також Реабілітаційний центр бурих ведмедів [6].

Туристична інфраструктура *Ужанського НПП* представлена 17 туристичними маршрутами I-III рівня складності, 6 екологічними стежками. Кількість відвідувачів парку є значно меншою і становить близько 7 тис. осіб. Оскільки ця природоохоронна територія розташована у прикордонній зоні, туристам необхідний дозвіл від прикордонної служби та реєстрація в адміністрації НПП. Етнографічною особливістю цього НПП є те, що тут знаходиться найбільший в Карпатах осередок лемків, збереглися унікальні пам'ятки дерев'яної архітектури. Є мінеральні джерела. Ужанський НПП у складі транскордонного польсько-словацько-українського біосферного резервату «Східні Карпати» внесено до Світової мережі біосферних резерватів [18].

НПП Зачарований край є наймолодшим об'єктом цієї категорії заповідних територій, відтак характеризується низькою сформованістю туристичної інфраструктури. Тут функціонують такі екотуристичні маршрути: «Село Ільниця – гора Бужора», «Село Крайня Мартинка – урочище Чорне Багно», «Село Підгірне – урочище Чорне Багно», «Село Осій – урочище Смерековий камінь», «Село Осій – урочище Смерековий камінь – село Осій», «Село Осій – г. Бужора – село Осій» [6, с. 213-218]. Крім різноманітних природних рекреаційних ресурсів, ця територія багата на пам'ятки історико-культурної спадщини [18].

З метою якісного провадження туристичної діяльності загалом та екологічного туризму зокрема, в межах біосферного заповідника та національних природних парків встановлено диференційований режим охорони, відтворення та

використання природних комплексів (рис. 1).

Для порівняння нами проаналізовано частку та співвідношення функціональних зон у національних природних парках Європи та України. На рис. 2 та 3 відображено, що території суворої охорони з повною заборною господарської ді-

яльності й зони регульованої рекреації займають близько двох третин площі НПП.

Наведені дані засвідчують, що НПП України частково відповідають вимогам до об'єктів II категорії («національний парк») за класифікацією Міжнародного союзу охорони природи (МСОП).

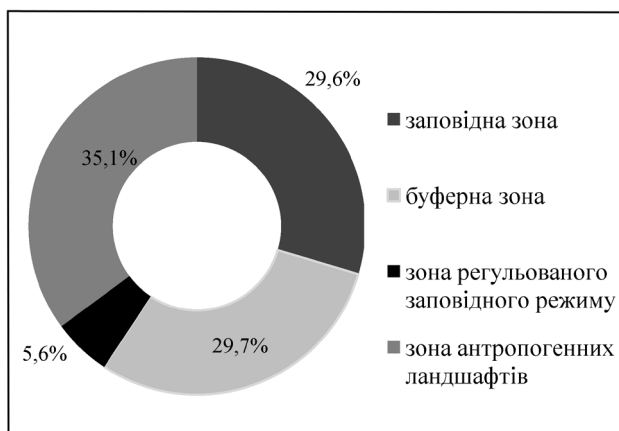

Рис. 1. Функціональне зонування Карпатського біосферного заповідника (створено на основі [19])

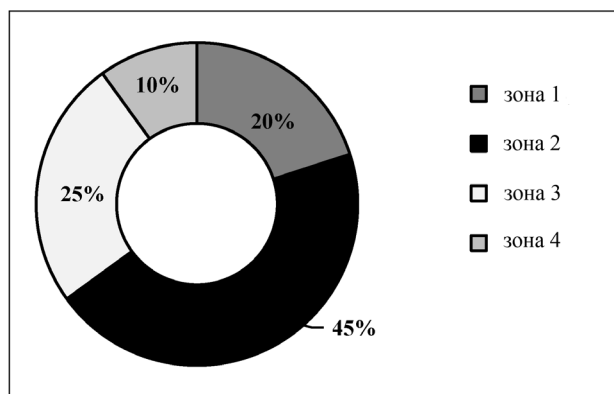

Рис. 2. Середнє співвідношення площ функціональних зон в національних парках Європи, віднесених до категорії II (створено на основі [7])

Зони: 1 - заповідна; 2 - регульованої рекреації; 3 - стаціонарної рекреації; 4 - господарська

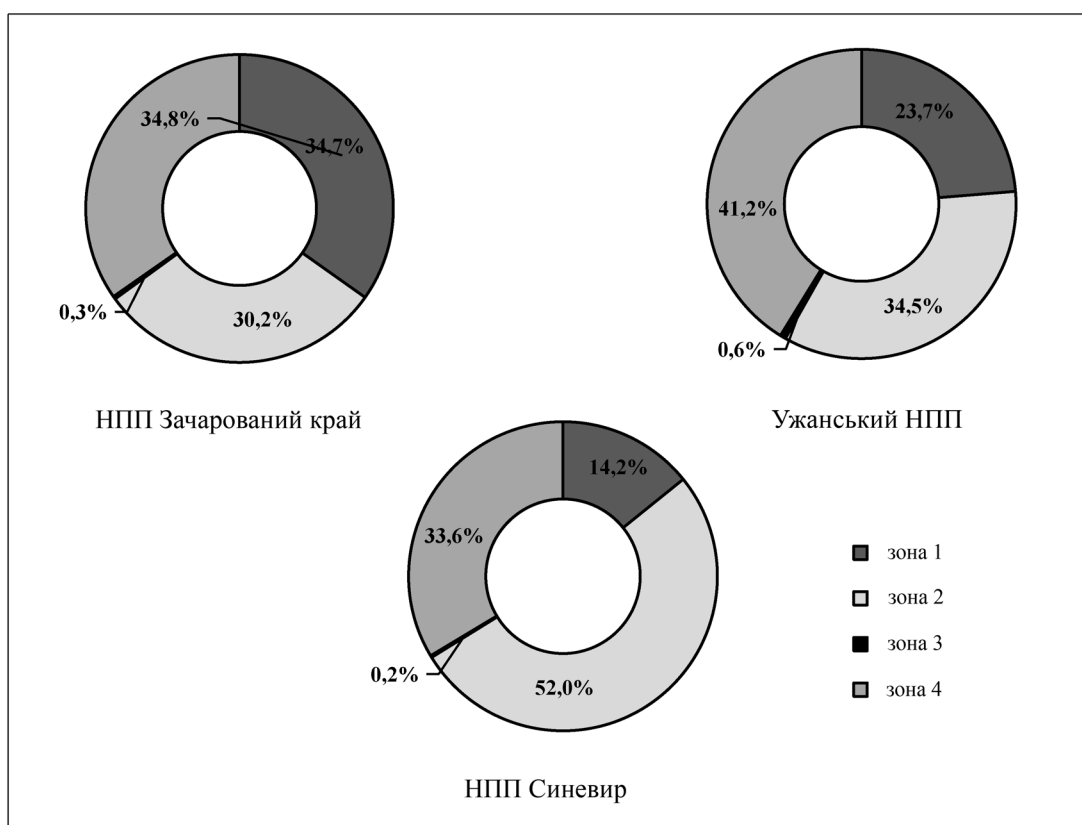

Рис. 3. Функціональне зонування НПП Закарпатської області (створено на основі [19])

Зони: 1 - заповідна; 2 - регульованої рекреації; 3 - стаціонарної рекреації; 4 - господарська

Також популярною є думка про доцільність об'єднання в національних парках охорони природи з охороною об'єктів культури й традиційного господарства, а це, за міжнародною класифікацією МСОП, властиво об'єктам категорії V. Регіональні ландшафтні парки України відповідають міжнародній категорії V. Отже, можна стверджувати, що екологічний туризм насамперед варто розвивати в зонах регульованої та стаціонарної рекреації. Так, наприклад, в НПП Норвегії створені спеціальні центри активного відпочинку, прокладені маршрути для походів і ночівлі. У вразливих місцях вплив туристів обмежується мінімальним вибором маршрутів.

Регіональні ландшафтні парки (РЛП) є об'єктами місцевого підпорядкування. Ця категорія ПЗФ у межах Закарпатської області представлена Притисянським РЛП на території Берегівського, Виноградівського та Мукачівського районів, площа якого становить 10 330,66 га та РЛП Синяк на території Мукачівського району.

Сьогодні у межах *Притисянського РЛП* офіційних туристичних маршрутів та екологічних стежок не прокладено, але є неорганізована туристична діяльність. Найперспективнішими тут можуть стати водні маршрути ділянками річок Латориця, Тиса і Боржава з демонстрацією біорізноманіття цінних заплавлених лісів, підвісні екологічні стежки для забезпечення збереженості цінних територій та наземні екологічні траси з чітко визначеними правилами відвідування і постійним моніторингом стану [6, с. 220].

На території *РЛП Синяк* розвиваються такі види туризму, як відпочинково-оздоровчий (курорт «Синяк»), пішохідний пізнавальний, пішохідний гірський туризм, а також зимовий відпочинок на гірськолижному курорті «Синяк».

У межах Закарпатської області діє 74 заказники різного типу: 19 заказників загальнодержавного значення загальною площею 12 368 га та 55 заказників місцевого значення площею 6 906,02 га. В області представлені: ландшафтні, лісові, ботанічні, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні, іхтіологічні, гідрологічні, загальногеологічні заказники. Крім того, в області налічують 9 заповідних урочищ загальною площею 1 183,3 га. Серед найбільших – Розтоки (430 га), Боржава (302 га) та Деренів (300 га).

У межах області розміщений один парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодер-

жавного значення – парк санаторію «Карпати». Знаходиться він у с. Чинадієве Мукачівського району. Створений 1848 р. на землях австрійського графа Ф. Шенборна в межах дубово-букового природного лісу. На площі 38 га парку сьогодні зростає понад 50 видів цінних і декоративних рослин: сосна Веймутова, бук пурпуrolистий, гліцинія китайська, аристароліхія, тюльпанове дерево, самшит вічнозелений, ялина, дуб бургундський, бускус, магнолія японська, вейгела рясноцвіта тощо [8]. Окрім того, в області налічується 34 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення. Загальна їх площа дещо перевищує 138 га.

На території Закарпатської області функціонує один ботанічний сад, який має статус загальнодержавного – ботанічний сад Ужгородського національного університету. Сьогодні він має площу 86,41 га і складається з двох відокремлених ділянок. У своїй структурі має 5 відділів: тропічних та субтропічних рослин, декоративного квітництва, інтродукції та акліматизації, природної флори і дендрології, ландшафтного дизайну та зеленого будівництва. Колекційний фонд включає понад 2 500 видів, форм і сортів [8, с. 103]. У Закарпатській області функціонує два дендропарки місцевого значення: Березинка (34 га) в Мукачівському районі та Учнівський дендрологічний парк (0,9 га) у м. Мукачевому.

Станом на 2018 р. у Закарпатській області сформовано мережу в кількості 468 об'єктів та територій ПЗФ загальною площею 204,2 тис. га (14,5 % від площі області). Із загальної кількості об'єктів ПЗФ 34 – це об'єкти загальнодержавного значення площею 158,95 тис. га та 434 об'єкти місцевого значення загальною площею 33,1 тис. га [19]. Варто зазначити, що площа ПЗФ Закарпатської області у понад 182,4 тис. га не повною мірою відображає реальну площу природоохоронних територій. Часто об'єкти вищої категорії заповідності включають території нижчих категорій ПЗФ. Відтак, фактична площа ПЗФ області без дублювання становить 177 756,92 га, що на 2,6 % менше від попереднього показника. Структура ПЗФ Закарпатської області представлена на *рис. 4-5*.

Територіальна структура ПЗФ Закарпатської області представлена на картосхемі (*рис. 6*) [21].

Як видно з рисунків, переважна частина площі зі статусом заповідних припадає на поліфункціональні об'єкти вищих категорій заповідності, а саме: Карпатський біосферний заповідник, НПП

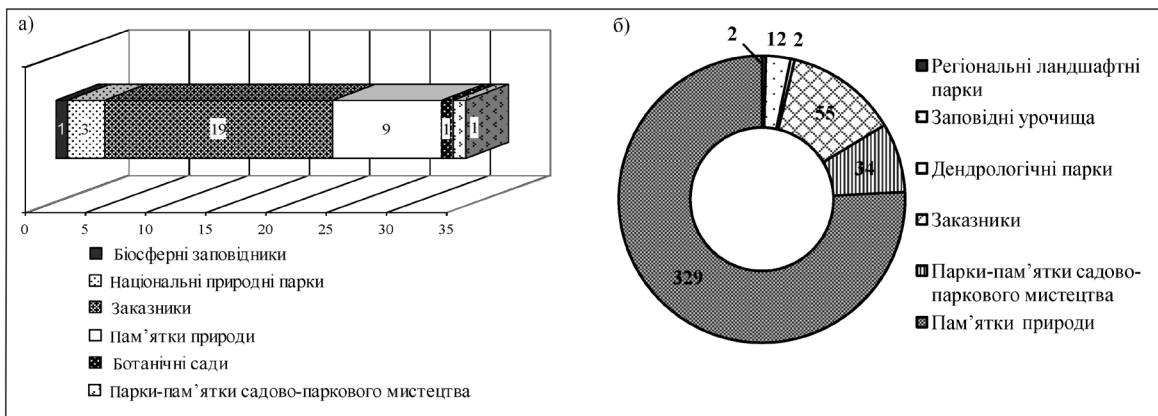

Рис. 4. Кількісна характеристика структури ПЗФ Закарпатської області (од.) (створено на основі [19])

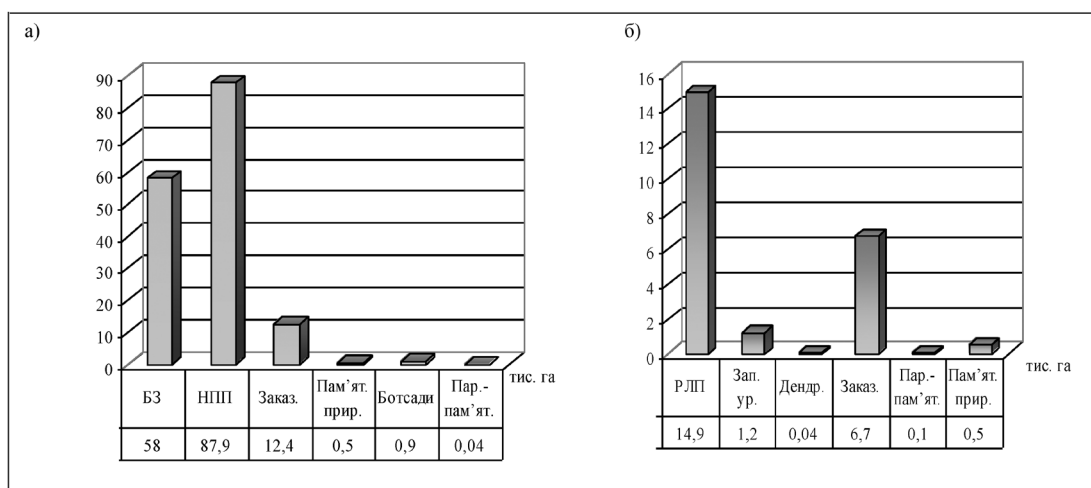

Рис. 5. Структура ПЗФ Закарпатської області за площею, тис. га (створено на основі [19])

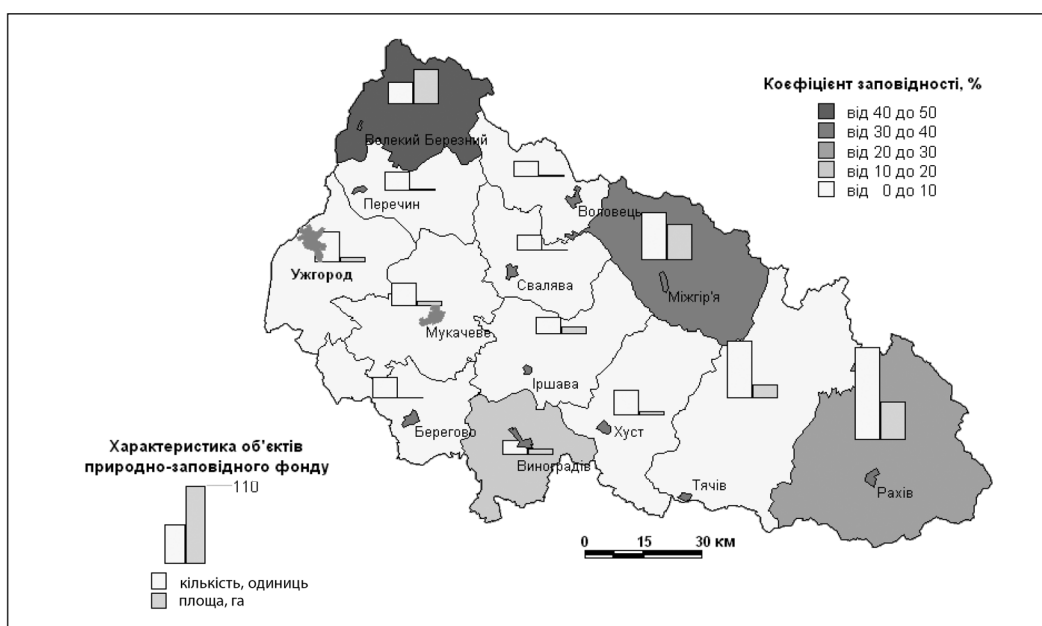

Рис. 6. Територіальна структура природно-заповідного фонду Закарпатської області

Таблиця 1

Заказники Закарпатської області (станом на 2018 рік)

Види заказників	Заказники загальнодержавного значення		Заказники місцевого значення	
	кількість, од.	площа, га	кількість, од.	площа, га
Ландшафтні	1	1 026,0	2	208,6
Лісові	3	1 501,0	17	4 178,32
Ботанічні	8	2 173,0	23	1 549,1
Загальнозоологічні	4	6 807,0	1	75,0
Орнітологічні	1	606,0	1	49,9
Ентомологічні	-	-	1	9,8
Іхтіологічні	-	-	5	819,0
Гідрологічні	1	105,0	5	852,9
Загальногеологічні	1	150,0	-	-
Палеонтологічні	-	-	-	-
Карстово-спелеологічні	-	-	-	-
Разом:	19	12 368,0	55	7 742,62

Таблиця 2

Пам'ятки природи Закарпатської області (станом на 2018 рік)

Види пам'яток природи	Пам'ятки природи загальнодержавного значення		Пам'ятки природи місцевого значення	
	кількість, од.	площа, га	кількість, од.	площа, га
Комплексні	1	22,0	-	-
Ботанічні	7	427,0	40	87,36
Гідрологічні	1	15,0	250	216,12
Зоологічні	-	-	1	1,0
Геологічні	-	-	38	174,2
Лісові	1	42,0	-	-
Разом:	10	506,0	329	478,68

Синевир, Ужанський НПП, РЛП Зачарований край. Разом вони займають 87,3 % від загальної площі природно-заповідного фонду Закарпатської області.

Серед об'єктів загальнодержавного значення найбільша кількість припадає на заказники. Усього в області функціонує 74 заказники різного типу. Серед них найбільша кількість припадає на ботанічні (31) та лісові (20) заказники, найменша (по 1) – відповідно, на ентомологічні та загальногеологічні. Не представлені у структурі заказників карстово-спелеологічні та палеонтологічні заказники. Водночас, найбільші площі припадають на загальнозоологічні заказники загальнодержавного значення (6 807 га). Зазначимо, що 72 % заказників області є об'єктами ПЗФ місцевого зна-

чення. Структуру заказників області відображено у таблиці 1.

Закарпатська область найбільше насичена пам'ятками природи, що становлять 73,6 % від загальної кількості природоохоронних об'єктів області та 0,3 % – від загальної площі ПЗФ. Загалом налічують 339 пам'яток природи загальною площею 984,68 га. У Закарпатській області представлені пам'ятки природи усіх категорій.

У структурі пам'яток природи Закарпатської області переважають пам'ятки природи місцевого значення (таблиця 2). Однак пам'ятки природи загальнодержавного значення мають дещо більше просторове поширення. Десять пам'яток природи загальнодержавного значення розмістились на площі у 506 га, тоді як 329 пам'яток при-

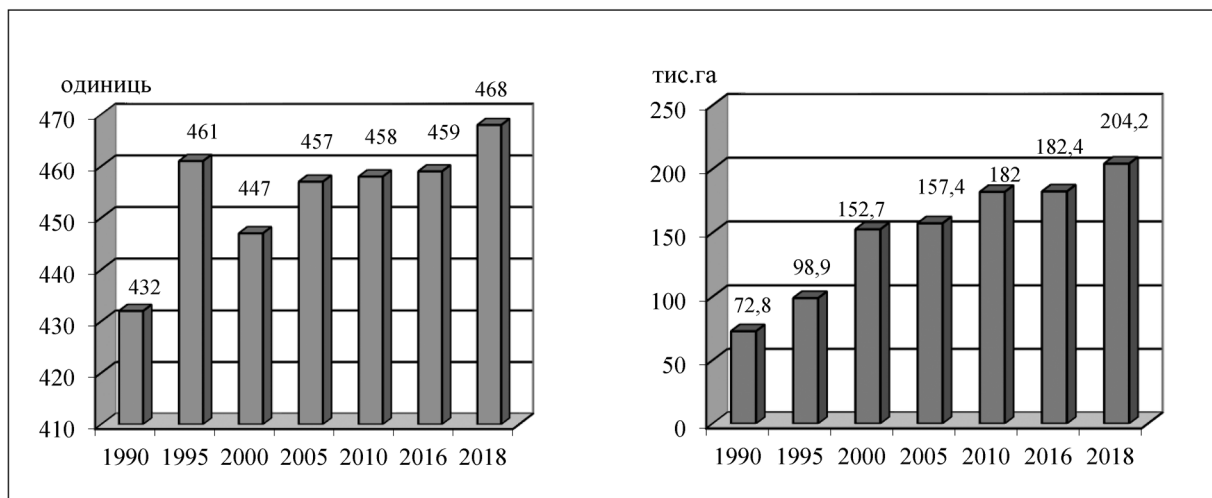

Рис. 7. Динаміка ПЗФ Закарпатської області (створено на основі [19])

роди місцевого значення займають площу понад 478 га.

Серед пам'яток природи загальнодержавного значення – урочище «Довгий потік», «Скелі Близниці», урочища «Великий Яворець та Обнога», «Голятин», «Болото Чорне багно», «Гора Високий камінь», «Гора Явірник», урочище «Атак», урочище «Тепла яма». Абсолютна більшість припадає на гідрологічні пам'ятки природи, яких налічують 251. Натомість ботанічних пам'яток природи – 47, геологічних – 38, лісових, зоологічних та комплексних – по 1. Найбільшу концентрацію пам'яток природи фіксуємо у трьох районах області: Рахівському (90), Тячівському (51) та Міжгірському (48).

Значне місце у структурі ПЗФ Закарпатської області посідають парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Їх в області налічують 35 загальною площею 176,28 га. Лише один з них – парк санаторію «Карпати», що у Мукачівському районі, має статус пам'ятки загальнодержавного значення. Заповідні урочища у структурі ПЗФ області займають незначну частку (2 % від загальної кількості та 0,65 % – від загальної площі).

На територіях об'єктів нижчої категорії заповідності розвивається, як правило, пізнавальний туризм, проводять еколого-освітні заходи за співпраці з громадськими організаціями, іншими установами ПЗФ, навчальними закладами, органами виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Якість природно-заповідної мережі області визначаємо за коефіцієнтом інсуляризованості, що засвідчує величину об'єктів ПЗФ та їхню стійкість. У ПЗФ Закарпатської області фіксуємо ве-

лику кількість дрібних об'єктів з недостатньою екологічною ємністю для збереження генофонду та умов існування біоти. Зокрема, на 614,4 га розміщено 369 об'єктів, середня площа яких становить близько 1,7 га за коливання площ окремих із них від 0,01 до 51 га. Така кількість дрібних об'єктів не може повною мірою оптимально забезпечувати умови для перебування флори й фауни. З іншого боку, вони є важливими чинниками збереження біорізноманіття. Для збільшення впливу на довкілля й гарантії існування такі об'єкти доцільно розширювати і, за можливостю, з'єднувати коридорами між собою та іншими, більшими за площею об'єктами природно-заповідного фонду, а також перспективними для заповідання територіями [20, с. 275]. За нашими розрахунками, середній показник індексу інсуляризованості по області становить 0,44, що вказує на середні показники якості розміщення природно-заповідної мережі, а це, в свою чергу, ускладнює прокладання екологічних стежок та екотуристичних маршрутів, розбудову туристичної інфраструктури.

Процес формування мережі ПЗФ Закарпатської області тривав понад сто років. Він містив, як періоди активного формування природоохоронних територій, так і ліквідацію об'єктів ПЗФ, що, передусім, визначалося політикою влади щодо охорони природи. Нині на виконання Закону України від 21 вересня 2000 р. № 1989-III «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 рр.» Держуправлінням розроблено та затверджено рішенням обласної ради від 12 січня 2006 р. № 695 Програму перспективного розвитку природно-заповідної справи та екологічної мережі Закарпат-

ської області на 2006–2020 рр. [21]. Динаміка розширення площі ПЗФ області позитивна (рис. 7).

Відповідно до Програми перспективного розвитку природно-заповідної справи та екологічної мережі на 2006–2020 рр., передбачено подальше збільшення площі ПЗФ області за рахунок створення об'єктів загальнодержавного значення [21]: НПП «Ждимир», НПП «Жденівський», НПП «Закарпатські Бескиди». Опрацьовують питання створення РЛП на території Хустського району із зарахуванням до його складу санаторно-курортної зони «Шаяни». Доцільним буде також розширення уже існуючих природно-заповідних об'єктів.

Висновки

Основні проблеми розвитку заповідної справи в області на сучасному етапі, як і в Україні загалом, ми пов'язуємо, передусім, із недосконалістю системи управління у цій сфері, низьким рівнем бюджетного фінансування, матеріально-технічного забезпечення, недостатнім розвитком спеціальних наукових досліджень, слабкою правовою відповідальністю за порушення режиму природно-заповідних територій та об'єктів.

На основі аналізу численних джерел з цієї проблематики можемо констатувати, що саме з 1992 р. розпочався період «ренесансу» заповідної справи у Закарпатській області й така тенденція зберігатиметься і на найближчу перспективу.

Для розвитку екотуризму і контролювання ту-

ристичного руху на природоохоронних територіях надзвичайно важливе значення мають прокладені та промарковані екологічні стежки та екотуристичні маршрути з відповідно забезпеченою інформаційно-туристичною інфраструктурою територій та окремих атракційних об'єктів: інформаційні центри і пункти, музеї, зони відпочинку і рекреації, облаштовані оглядові майданчики, встановлені інформаційні стенди та вказівники руху тощо. Не всі природоохоронні території Закарпаття повною мірою забезпечені цими необхідними елементами.

Найрозвинутішою є екотуристична інфраструктура у Карпатському біосферному заповіднику і раніше створених національних парках «Синевир» та «Ужанський». Іншою є ситуація у регіональних ландшафтних парках «Притисянський» і «Синяк» – вони, як і багато інших українських ландшафтних парків, не мають адміністрації та постійного штату працівників, отож у них важко організувати екотуристичний рух на окреслених територіях, які, окрім усього, належать іншим землекористувачам.

Новизна дослідження полягає в систематизації, оцінці рівня сформованості та сучасного стану поліфункціональних об'єктів ПЗФ Закарпатської області як туристичного ядра для розвитку екологічного туризму, визначення динаміки природозаповідання та значення природно-заповідних об'єктів у рекреаційному природокористуванні.

References [Література]

1. Klymenko V. G., Oliynyk A. V. (2014). Assessment and analysis of the effectiveness of the environmental network of the Kharkiv region by the graph-analytical method. *Problems of Continuous Geographical Education and Cartography*. Kharkiv. Iss. 19, 36-41. [In Ukrainian].
[Клименко В. Г., Олійник А. В. Оцінка та аналіз ефективності природоохоронної мережі Харківської області графоаналітичним методом // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. Харків, 2014. Вип. 19. С. 36-41.]
2. Stetsenko M. P., Namor F. D. (2017). *Nature protecting in Ukraine: absolute reserve or European model of harmony of man and nature?* Lviv. 238 p. [In Ukrainian].
[Стеценко М. П., Намор Ф. Д. Заповідна справа в Україні: абсолютна заповідність чи європейська модель гармонії людини і природи? Львів, 2017. 238 с.]
3. Kovalchuk A. A. (2002). *Nature protecting*. Uzhgorod. 328 p. [In Ukrainian].
[Ковальчук А. А. Заповідна справа. Ужгород, 2002. 328 с.]
4. Stoyko S., Nadach E., Shymon T., Mikhalyk S. (1991). *Protected ecosystems of the Carpathians*. Lviv. 248 p. [In Ukrainian].
[Стойко С., Гадач Е., Шимон Т., Михалик С. Заповідні екосистеми Карпат. Львів, 1991. 248 с.]
5. Dmytruk O. Yu. (2004). *Ecological tourism: modern concepts of management and marketing*. Kyiv, 192 p. [In Ukrainian].
[Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу. Київ, 2004. 192 с.]
6. N. F. Habchak, L.F. Dubis, A.V. Melnyk, N.V. Chyr. *Ecological tourism on the protected areas of the Transcarpathian region* (2018). Uzhhorod. 392 p. [In Ukrainian].

- [Екологічний туризм на природоохоронних територіях Закарпатської області : монографія / Н.Ф. Габчак, Л.Ф. Дубіс, А.В. Мельник, Н.В. Чир. Ужгород, 2018. 392 с.]
7. Andrienko T. L., Onyshchenko V. A., Klestov M. L. et al. (2001). *The system of the categories of natural reserve fund of Ukraine and its optimization*. Kyiv, 60 p. [In Ukrainian].
[Андрієнко Т. Л., Онищенко В. А., Клество М. Л. та ін. Система категорій природно-заповідного фонду України та питання її оптимізації / за ред. Т. Л. Андрієнко. Київ, 2001. 60 с.]
  8. *Nature reserve fund of the Transcarpathian region*. Editor-in-chief S. S. Pop (2011). Uzhgorod. 256 p. [In Ukrainian].
[Природно-заповідний фонд Закарпатської області / за ред. С. С. Поп. Ужгород, 2011. 256 с.]
  9. *Reserved activiti in Ukraine: an absolute reserved of an European model of harmony between and nature?* Collection of Selected Materials. Ed. M.P.Stetsenko, F.D. Gamor (2017). Lviv, 238 p. [In Ukrainian].
[Заповідна справа в Україні: абсолютна заповідність чи європейська модель гармонії людини і природи? Збірник вибраних матеріалів / За ред. М.П. Стеценка, Ф.Д. Гамора. Львів. 238 с.]
  10. Pobihun O. V., Fomenko N. V., Hoptariova N. V. *Experience of using ecotourism products abroad*. URL: <http://www.sworld.com.ua/index.php/uk/tourism-and-recreation/theoretical-and-methodological-foundations-of-tourism-and-recreation/3467-om-fomenko-pobgun-hb-hb-goptarova> [In Ukrainian].
[Побігун О.В., Фоменко Н.В., Гоптарьова Н.В. Досвід використання екотуристичних продуктів за кордоном. URL: <http://www.sworld.com.ua/index.php/uk/tourism-and-recreation/theoretical-and-methodological-foundations-of-tourism-and-recreation/3467-om-fomenko-pobgun-hb-hb-goptarova>]
  11. Zyma O. G. (2011). Ecological tourism as a leading factor of tourism development. *Development economics*. Kharkiv, 1(57), 43-46. [In Ukrainian].
[Зима О. Г. Екологічний туризм як провідний фактор розвитку туризму // Економіка розвитку. Харків, 2011. 1(57). С. 43-46.]
  12. Baldzhi M. D. (2010). *Organizational and economic principles of the integrated nature management at the regional level*. Odesa, 500 p. [In Ukrainian].
[Балджи М. Д. Організаційно-економічні засади комплексного природокористування на регіональному рівні : монографія. Одеса, 2010. 500 с.]
  13. Ceballos-Lascuráin, Héctor. (1993). *The IUCN Ecotourism Consultancy Programme*. México, DF.
  14. Blangy, Sylvie and Megan Epler Wood (1993). *Developing and Implementing Ecotourism Guidelines for Wildlands and Neighboring Communities in Ecotourism*. A Guide for Planners & Managers. Vol. I. TIES, Burlington, VT USA.
  15. The Data of the World Tourism Organization (2014). URL : <http://www2.unwto.org/>
  16. Rudenko L.H., Maruniak Eu.O., Golubzov O.H. et al. (2014). *Landscape planning in Ukraine*. Kyiv, 144 p. [In Ukrainian].
[Ландшафтне планування в Україні / Л.Г. Руденко, С.О. Маруняк, О.Г. Голубцов та ін. Київ, 2014. 144 с.]
  17. Rudenko L. H., Lisovskyi S. A., Maruniak Eu. O. (2015). The problem of nature management and sustainable development in the works of the Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine. *Ukrainian Geographic Journal*. 2, 3-9. DOI: 10.15407/ugz2015.02.003 [In Ukrainian].
[Руденко Л. Г., Лісовський С. А., Маруняк Є. О. Проблематика природокористування та сталого розвитку в працях Інституту географії Національної академії наук України // Укр. геогр. журнал. 2015. 2. 3-9. DOI: 10.15407/ugz2015.02.003]
  18. *Nature reserve fund of Ukraine*. (2009). Kyiv, 104-105.
[Природно-заповідний фонд України: території та об'єкти загальнодержавного значення. Київ. 2009. С. 104-105.]
  19. *Nature reserve fund of Transcarpathia: problems and prospects of development*. (2018). Department of Ecology and Natural Resources of the Transcarpathian Regional State Administration. [In Ukrainian].
[Природно-заповідний фонд Закарпаття: проблеми та перспективи розвитку // Департамент екології та природних ресурсів Закарпатської обласної державної адміністрації. URL: <http://ecozakarpat.gov.ua>]
  20. Ivanov Ye. A., Kovalchuk I. P. (2007). Method of determination of the uniformity of distribution of territories and objects of the nature reserve fund of the region (the case of Lviv region). *Scientific Journal of Volyn State University*, 11, 274-279. [In Ukrainian].
[Іванов Є. А., Ковальчук І. П. Методика визначення рівномірності розподілу територій та об'єктів природно-заповідного фонду регіону (на прикладі Львівської області) // Науковий вісник Волинського державного університету. 2007. 11. С. 274-279.]
  21. *Program for the long-term development of the nature conservation and ecological network in Transcarpathian region for 2006-2020*. Transcarpathian Regional Council. (2018). URL : <http://ecozakarpat.gov.ua> [In Ukrainian].
[Програма перспективного розвитку природно-заповідної справи та екологічної мережі в Закарпатській області на 2006–2020 роки // Закарпатська обласна рада. URL : <http://ecozakarpat.gov.ua>]

Стаття надійшла до редакції 16.04.2019